

Hazafiság és forradalmiság

JEGYZETEK KIRÁLY ISTVÁN KÖNYVÉRŐL

A *Hazafiság és forradalmiság* vitathatatlan bizonyítéka annak, hogy ha tudós és közéleti ember találkozik egy alkotó egyéniségben, s van ereje ahhoz, hogy ezt a két hivatást szintézisbe hozza, akkor felbecsülhetetlen értékek létrehozására képes mind a tudomány, mind pedig a közgondolkodás számára. Király István tanulmányaiban egy alaposan kidolgozott marxista gondolatrendszer szólal meg a cselekvés mai lehetőségeinek, az értelmes élet jelenkori módjának felmutatása érdekében. Gondolatainak végső indítéka az a felismerés, hogy a szocializmus fejlődésének jelenlegi szakaszában a technikai és gazdasági fejlődéssel nincs arányban az emberek kulturális és morális gazdagodása. Zavar mutatkozik a cselekvés etikájában, s különösen szembevetendő a nemzeti tudat elbizonytalanodása, gyengülése.

Tanulmányainak két legfontosabb, egymástól el nem választható problémaköre a forradalmiság és hazafiság. Ezek mai lehetőségét, határait világítja meg — mindig cselekvésre, alkotásra hívón, mindig az elérhető eszmény perspektívájából és határozott marxista—leninista világnézeti alapon. Ez a két alapvető kérdéskör szükségszerűen kapcsolódik azokhoz a fogalmakhoz és jelenségekhez, melyek nélkül a forradalmiság és hazafiság tartalmai nem tárhatók fel: a hazaszeretethez, internacionalizmushoz, a nemzeti hagyományokhoz, a nemzetinek és a nemzetközinek a viszonyához stb. A kötet két kulcstanulmánya *A mindennapok forradalmisága* és *a Hazafiság és internacionalizmus*. A többi ezekhez kapcsolódik vagy ezek problematikáját világítja meg más oldalról, irodalmi művek tudományos elemzésével. Összességükben így nemcsak egy határozott, a legfontosabb mai kérdésekben eligazító világnézet körvonalai bontakoznak ki előttünk, hanem velük szoros összefüggésben egy életes, realista esztétikai koncepció is megnyilatkozik.

Olyan kérdésekre irányítja Király István a figyelmet, melyeket az utóbbi években rendkívüli mértékben szimplifikáltak, majd pedig a legkülönfélébb ellentétek fedőnévéül használtak. A *Hazafiság és forradalmiság* szerzőjének külön érdeme, hogy ezeknek a problémáknak egész emberségünket meghatározó távlatait fölrajzolja. Az egyes fogalmak valódi tartalmát mutatja meg, s ezzel mintegy megóvja azokat a mindenre való felhasználhatóság veszélyétől, de a szimplifikálástól és mellőzéstől is. A hazafiság és internacionalizmus szükségszerű összetartozásának, kapcsolatának, valamint a mindennapok forradalmisága konkrét tartalmainak a feltárásával nemcsak meghatározza cselekvésük keretét és lehetőségeit, de etikai imperatívuszai által kényszerít is erre a cselekvésre. A megbizonyított lehetőségek ösztönző erejével, a megmutatott egyéni, nemzeti és nemzetközi felelősséggel. Király István könyve szuggereálja a forradalmi világnézetet, a cselekvő emberséget. Részletei, példaanyaga, bizonyítékai némely jelentéktelen esetben vita tárgyai lehetnek, de a koncepció egésze meggyőző, a mögötte munkálkodó tudósi felelősség pedig példaadó.

A mindennapok forradalmisága című tanulmányban a lenini fogalmakat eleveníti fel, megtestesíti azokat az időközben rájuk rakódott torzító félreértelmezések-

től, s a mai szocialista élet egyetlen lehetséges világnézeteként értelmezi a forradalmiságot. Nem csupán egy bizonyos magatartásforma tehát a forradalmiság, nem időhöz, „forradalmi helyzethez” kötött cselekvésmód, hanem világnézet, melynek jegyében a szocializmus jelenlegi, konszolidációs stádiumában meg lehet és meg kell találni az értelmes cselekvés útját. A forradalmiság problémájának vizsgálatához a közéleti felelősség vezette a szerzőt. Különösen a fiatalok körében gyakori az a panasz, hogy a mai kor nem kínál kedvező alkalmakat a cselekvésre, nincs számukra küzdési terep, nincs olyan cél, amelyért küzdelmet kellene vagy lehetne vállalni. Megvannak a képességek és megvan a kellő felkészültség, de nincs hozzájuk fogható cselekvési lehetőség. Ennek a közérzetnek rendkívül sok összetevője van. A tanulmány nem ezek feltárására, konkrét elemzésére vállalkozik, hanem ezek világnézeti vizsgálatára és leleplezésére. A világnézeti, ideológiai elemzés természetesen világítja meg a konkrét okok javarészét is. Elkülönbíti egymástól a forradalmiság romantikus és realista felfogását, elveti a romantikus forradalmár-élmény mai felelevenítési kísérleteit. A fiatalság cselekvési vágyát és igényességét komolyan veszi, s azzal becsüli meg, hogy a reális célok területére igyekeznek elvont forradalmiság ígéretéből átmenteni. A mindennapok forradalmiságának, a világban való otthonteremtés nagy feladatának megoldására próbálja mozgósítani az erőket. Nem moralizál, nem tanmesét mond, hanem a világnézeti meggyőzés eszközét választja. Először a mindennapok forradalmiságát opponáló tényezőket elemzi a problémákkal bátran szembenéző elfogulatlansággal és nyitottsággal. A tanulmány kiemelkedő fejezete a bürokratizmusról szóló rész. Király István valóban nem úgy akarja óvni Ikaroszt, hogy lemetszi a szárnyait. A cselekvő emberségnek, a fiatalság otthonra találásának a szocializmusban a legnagyobb ellensége az a bürokratizmus, melybe lépten-nyomon beleütközik, s melyet jobb híján nemzedéki ellentétnek minősít, s gyakran anarchizmussal válaszol rá. „A nemzedéki ellentét álrüháját veszi magára a nemgondolkodás két édes gyermeke: a bürokratizmus és az anarchizmus.” Ebben igaza van Király Istvánnak, a bürokratizmus nem nemzedéki jelenség. Viszont arra is utalnunk kell, hogy a fiatalság számára legtöbbször nemzedéki problémaként jelentkezik. A fordulat éve után minden fontos pozícióba új emberek kerültek, sokszor nem képességeik, hanem a társadalmi szükség miatt. Ezek egy része képtelen volt felnőni a szükségből neki előlegezett feladatokhoz. Az idő viszont konzerválta azon a poszton, bizonyos gyakorlati érdemeket is szerzett időközben, de lépést tartani már nem tudott a korrallal, a kulturális forradalomra, az életforma forradalmára már képtelennek bizonyult. Így aztán szinte kimeríti a Király István által megrajzolt bürokrata fogalmát, „vissza akarja szorítani a maga világának szűk keretei közé az induló életek teljességre törő ikaroszi létét, illetve távoli, elvont perspektívákat kínál fel csupán a konkrét napi helyett”, írtózik a Lenin által oly gyakran hangsúlyozott, fontosnak tartott másféleségnek még a gondolatától is.

Király István nézeteinek vonzó szépsége és igazsága abból is ered, hogy minden helyzetben a cselekvés hitével él. A mindennapok forradalmiságának étoszát teremti meg tanulmányában. Gondolatrendszerében a cselekvés a társadalmi haladást előrevivő gyakorlat, nem pedig külsőségekkel fénylő tett. Ily módon mindenki számára elérhető. Szinte indulattal cáfolja az ellene ható tendenciákat, a dezilluzionizmust és a neorevizionizmust. A mindennapok forradalmiságának izgalmaságát, lelkesítő távlatait is megmutatja. A mai forradalmár-élmény egyáltalán nem szürke, cselekvéstől, tettektől elzárt, hanem a „közelre nézés” követelményeinek megfelelően állandóan cselekvő ember. Tevékenységének fontosságát és étoszát az adja meg, hogy világképe, világnézete közösségcentrikus. Felelős a közösségért, melynek tagja. Ezért jut rendkívül fontos szerep a mindennapok forradalmiságának koncepciójában a hazaszeretethez.

A hazaszeretet helyes értelmezésével, helyének, szükségességének megmutatásával kivételes értékű ideológiai irányjelölést végez Király István. A patriotizmus az a fogalom, mely körül az utóbbi időben is legtöbbször fölborzolódtak a kedélyek, s melynek eltorzítására, lebecsülésére vagy eltúlozására a legtöbb kísérlet történt és történik. Ennek bizonyítására most a leginkább kézenfekvő példa Király István

Hazafiság és internacionalizmus című előadásának, illetve tanulmányának akadémiai vitája. Az a benyomásunk, hogy a felszólalók egy része meg sem figyelte, mit mondott Király István a hazafiságról, csupán azt érezte, hogy a patriotizmus fontosságát hangsúlyozó koncepciót cáfolni kell. Torzítások árán is. Így rótták fel Király Istvánnak, hogy koncepciójának filozófiai alapfeltevése helytelen, mert a nemzeti és a nemzetközi kategóriáját egymás mellé rendeli, azaz a szükségszerűség kategóriáját egyenértékűnek veszi a véletlenszerűvel. Pedig ő sohasem állította ezt. Már *mindennapok forradalmisága* című tanulmányában egyértelműen kimondta, hogy „bármilyen terjedelemben s bármilyen hőfokon szól is valaki a nemzeti érzés szükségességéről s vitázik a nemzeti nihilizmus jelenségeivel: semmi köze sincs a nacionalizmushoz, ha félreérthetetlen állásfoglalásának az elvi alapja; ha egyértelműen kiviláglik az, hogy mindenfajta polgári-kispolgári szemlélettel szemben nem a nemzeteszme itt a legfőbb mérce, de az internacionalizmus, az emberiségben és osztályokban való gondolkodni tudás”. Az egymás mellé rendelés nem azonos fontosságot jelent Király István gondolkodásában, hanem annak a meggyőződésnek az igazságát, hogy az internacionalizmust a hozzája vezető lépcsőfokok kihagyásával nem lehet szolgálni. A nemzetinek és nemzetközinek a dialektikája a mindennapok forradalmiságának a lehetőségét, reális terét jelenti.

A mindennapok forradalmiságának Király István rendszerében a megértő emberség mellett a nyugtalan emberség, „a társadalomra, közösségre néző, cselekvő emberség” a legfontosabb morális ismertetőjegye. Ez jelöli ki az új forradalmáreszmény izgalmas feladatait, ez óvja meg a szellemi és morális ellustulástól. Ez teszi illetékessé az ország s azon keresztül a világ dolgaiban. Ez emeli „történelmi alkalmazott”-tá, a forradalom tisztaságának és kiteljesítésének felelős cselekvő emberévé. Nem kisebb feladat ez, mint a forradalom kivívása. A nyugtalan emberségnek jogaiba való iktatása teszi elfogadhatóvá, vállalhatóvá a fiatalság számára Király István egész koncepcióját. Ezen az úton találja meg otthonteremtő nagyszerű feladatait, melyek megteremtik számára a „szükség van rád” nélkülözhetetlen érzését és jogos tudatát.

A mindennapok forradalmiságának egyfajta irodalmi megnyilatkozását mutatja be a kötetben a *Margita élni akar* elemzése, a *Hazafiság és internacionalizmus* pedig *A mindennapok forradalmiságában* méltó helyére került szocialista hazafiság kérdéskörét elemzi történeti távlatban is. A nagy vitákat kiváltó tanulmány indítéka a szerzőnek az a meggyőződése, hogy napjainkban a nemzeti tudat zavarait észleljük. A nemzeti kohézió erejének megfogyatkozását látjuk oly időben, amikor pedig a körülöttünk élő nemzetek különös gonddal erősítik saját nemzeti tudatukat. A nemzeti tudatnak egyik legfontosabb összetevője a nemzeti hagyomány. Király István Ady-monográfiájának munkálatai közben került szembe a nemzeti hagyomány indokolatlan leszűkítésének, megcsonkításának problémájával. Ezért végezte el a *Hazafiság és internacionalizmus* című tanulmányában a magyar szabadságharcos hagyományok értékelésének fölülvizsgálását. A kurucos szabadságharcos hagyományokat a Molnár Erik által kezdeményezett vita kiiktatta a haladó hagyományok sorából, mert erős nemzeti és nemesi rendi jellegük volt. Király István árnyalt elemzéssel mutatja ki, hogy eszmetörténetileg haladó hagyományaink sorába illeszkedik a kurucos szabadságharcos mozgalmak története, hiszen ezekben a küzdelmekben kialakult egy olyan sajátos magyarságtudat, mely már a feudális nemességétől elütő társadalmi törekvéseket is felszívott magába. A nemesi elmaradottság bírálata, a fokozott megértés a jobbágyok és nemzetiségiek gondoljait is hozzátartozott már ehhez a magyarságtudathoz. Sőt radikálisan antifeudális válfaja is volt. A társadalmi felemelkedés vágya elválaszthatatlanul összeforrt a hazafissággal. A különféle árnyalatokat a Habsburg-ellenesség fogta egységbe. A szabadságharcos hazaszeretet progresszív eszmékkel teljesedett ki, így jelent folytonosságot 1848 felé is. A hazafiságnak olyan sajátos kelet-európai jellege alakult ki ezekben a magyar nemzeti mozgalmakban, melyet szorongó nemzettudat, erős érzelmi-morális telítettség, fokozott etikai töltés jellemez. A történelmi gátoltság következtében „előképe mintegy a későbbi gyarmatosított népek antikolonialista, sza-

badságharcos hazaszeretetének". Király István kimutatja, hogy miképpen internacionalódott a későbbi századokban ez az ellentmondásoktól sem mentes hazafiság-érzés, hogyan vált „kritikailag elsajátítva a forradalmi világgép szerves részévé”. Az *Ady és a kurucos szabadságharcos hagyomány* című tanulmány különösen gazdagon dokumentálja ennek a kurucos patriótaérzésnek, szabadságharcos tradíciónak a progresszív lehetőségeit. Ady forradalmiságában fontos szerepet kap az ártértékelt kurucos örökség, pedig ő „a nemzetvel szemben a társadalmi tekintette legfőbb értékelő s magyarázó elvnek”, de a kettőt nem állította szembe, hiszen azt vallotta a patriotizmusról, hogy „A magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára”. Az internacionalizmusnak tehát elidegeníthetetlen része a forradalmi patriotizmus. A magyarság történelmi helyzetéből következnek ennek a hazafiságérzésnek a paradoxonai. Az ideológiatörténeti háttér felfejtésével biztos kulcsot talál Király István Ady hazafias lírájának megértéséhez, annak látszólagos ellentmondásosságához. Ugyanakkor a magyar nemzeti jelleg mai vonásainak meghatározásához is jelentős mértékben hozzájárul. A magyar költészet egyik fő vonulatának megértéséhez is rendkívül hasznos eszmei tisztázást végzett el azzal, hogy bizonyította, miként „internacionalizálta”, emelté összemberi érvényre Ady a magyar szabadságharcos patriotizmust, gyakorlati példával igazolta az irodalmi folytonosságának szükségességét, s távlatokat nyitott afelé, hogy a magyar kultúra klasszikus értékeit hogyan kell a szocialista világgép integráns részeivé tenni. Másik példa erre a *Móricz öröksége és a korszerű elkötelezettség* című tanulmánya.

A *Hazafiság és forradalmiság* kötet azért is kivételes értékű, mert benne Király István kidolgozott egy olyan irodalomtudományi módszert, mely biztonsággal alkalmazható más életművek vizsgálatában is. Ebben a módszerben együtt funkcionál az esztétikai érték és a közösségcentrikus cselekvő emberség. A kurucos szabadságharcos hagyományok átértékelésének és folytonosságának mintaszerű tudományos vizsgálata poétikai nyereséget is hozott. Az utóbbi években örvendetesen megsza- porodott kitűnő verselemzések közül is kiemelkedik a *Sipja régi babonának* interpretációja. A magyar szabadságharcos hagyományokból átörökített megkööttségérzés verseként mutatja be Király István Ady remekművét. Ez a megkööttségérzés egyszerre tartalmazza a szeretetet és a gyűlöletet, javító szándékú dühöt, bizakodást és reménytelenséget, a „nem érdemessel szemben dacoló mégis” keserű-felemelő érzését. A vers poétikai különlegessége — a kitűnő értelmezésben — az, hogy eme kettős érzésből a távolítást, ostromozást a logikai-szemantikai sík tartalmazza, az azonosulást, megkööttséget pedig a képi-zenei réteg hordozza.

Király István az egyes problémákat mindig az egész összefüggéseiben szemléli, az egyes kérdéseket ideológiai-világnézeti rendszerben helyezi el. A kurucos szabadságharcos hagyomány mellőzésének okait kutatva ütközik bele a baloldali ezoterizmus és még inkább a szupranacionalizmus problémájába. Ezek a nemzeti jelleget lebecsülő, negligáló tendenciákat eredményezték a nemzeti hagyományok felelőtlen megcsönkítését. Téveszméket kellett itt is oszlatnia a tanulmánynak, naponta használt fogalmakat kellett tisztáznia. Meg kellett mutatnia, hogy a nemzeti mellözése nem internacionalizmus, hiszen a hazafiság és internacionalizmus nem kizárják, hanem feltételezik egymást. Viszont az internacionalizmus ellen nemcsak a nacionalizmus tör, hanem a „kapitalista jellegű integrációs elképzelés”, a szupranacionalizmus is. A nemzeti felelőtlenség, nemzeti nihilizmus éppoly kártékony, mint a nacionalizmus, hiszen a kettő gyökere — a mélyen egoista, individualista életszemlélet — azonos. A kötet — s egyben mai kulturális életünk — legfontosabb kérdésköreit tekinti át újra a *Nemzeti és nemzetközi a mai kultúrában* című tanulmány, mely az egyes részletek kérdéseket a társadalmi fejlődés nagy rendszerében is elhelyezi. A gondolatokban rendkívül gazdag tanulmánygyűjtemény felelős, irányjelölő beleszólás társadalmunk életének alakulásába a tudomány s a politikai-kulturális közgondolkodás területén egyaránt. Egy tudósnak a Veres Péter-i értelemben vett történelmi jelenlétét reprezentálja. (Kossuth, 1974.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS